

ANNA KWAK
MARIOLA BIEŃKO
BEATA SZLUZ

KAPITAŁ RODZICIELSKI W OCENIE MŁODZIEŻY STUDIUJĄCEJ W UKRAINIE, LITWIE I POLSCE

PARENTAL CAPITAL IN THE ASSESSMENT OF YOUNG PEOPLE STUDYING IN UKRAINE, LITHUANIA AND POLAND

Abstract. The aim of the article is to analyze the transmission of parental capital in the family in the area of competences, attitudes, preferences, values and behaviors. The empirical basis of the article is material collected in quantitative research conducted in 2018-2019 in Kharkov, Lviv, Vilnius, Rzeszów and Warsaw among students aged 20-23. The research was aimed at understanding the image of the family home and assessing the elements of parental capital transferred by mothers and fathers from the point of view of Ukrainian, Lithuanian and Polish students. The obtained results show the difference in the assessment of capital on the mother's and father's side. Due to the nationality of the respondents, Ukrainian and Polish students present a similar picture of the analyzed phenomena.

Keywords: parental capital; family home; mother; father; adult children.

WPROWADZENIE

„Kapitał” jako pojęcie w dziedzinie ekonomii oznacza dobro, szczególnie finansowe, łączące się z działalnością gospodarczą (Samul, 2013, s. 198). W szerszym

Prof. dr hab. ANNA KWAK – Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Katedra Studiów Rodziny i Patologii Społecznej; adres do korespondencji: ul. Nowy Świat 69, 00-927 Warszawa; e-mail: akwak@isns.uw.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7340-6915>.

Dr hab. MARIOLA BIEŃKO, prof. UW – Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Katedra Studiów Rodziny i Patologii Społecznej; adres do korespondencji: ul. Nowy Świat 69, 00-927 Warszawa; e-mail: m.m.bienko@uw.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9165-906X>.

Dr hab. BEATA SZLUZ, prof. UW – Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk Socjologicznych, Zakład Socjologii Rodziny i Problemów Społecznych; adres do korespondencji: Al. T. Rejtana 16C, 35-959 Rzeszów; e-mail: bszluz@ur.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2441-9175>.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

rozumieniu kapitał obejmuje także różne niematerialne wartości. Stanowi źródło obecnych i przyszłych dochodów czy zadowolenia. Pojęcie kapitału ludzkiego, społecznego i kulturowego łączy sferę kultury i kontaktów społecznych (Zarycki, 2009, s. 13). James Coleman i Robert Putman ujmują kapitał społeczny jako atrybut struktury społecznej, w którą jednostka jest włączona, niestanowiący własności żadnej z osób czerpiących z niego korzyści (za: Zarycki 2004, 2009; Dyrda i Zienkiewicz 2016).

Pierre Bourdieu traktuje kapitał społeczny jako zbiór zasobów opartych na członkostwie w grupie, która dostarcza jej członkom wsparcia: „kapitał społeczny to zbiór rzeczywistych lub potencjalnych zasobów, które związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków, znajomości i wzajemnego uznania – innymi słowy, z przynależnością do grupy – które umożliwiają każdemu ze swoich członków wsparcie dzięki posiadanemu przez całą zbiorowość kapitałowi” (1986, s. 248-249). Zasoby (rzeczywiste i potencjalne) oraz dostęp do nich wynikają z uczestniczenia w trwałej sieci związków opartych na znajomości i zaufaniu. Istotą kapitału społecznego są zasoby jednostki lub grupy, które powstają na bazie wzajemnych relacji polegających na utrzymywaniu bliskich więzi. Dzięki nim jednostka ma dostęp do kapitału tworzonego w sieci. Bourdieu postrzega kapitał społeczny jako zasób poszczególnych jednostek, a nie zbiorowości (za: Zarycki, 2004; Dyrda, 2013; Dyrda i Zienkiewicz 2016). Według Francisa Fukuyamy (1997; 2003) kapitał społeczny tworzą nieformalne wartości i normy etyczne, wspólne dla wszystkich członków danej grupy, umożliwiające współdziałanie, którego podstawą jest wzajemne zaufanie. Kapitał emocjonalny, ściśle powiązany z kapitałem ludzkim, społecznym, kulturowym, jest to – według Benedicte Gendron – istotny w kontekście całego życia zbiór kompetencji emocjonalnych i społecznych, pozwalających jednostce na rozwój i funkcjonowanie w sferze osobistej, społecznej, zawodowej (2004, za: Górska 2016, s. 90). Zdaniem Michalina Zembylasa kapitał emocjonalny jest formą dostępu do emocjonalnie cenionych umiejętności i posiadanych aktywów, takich jak opiekuńczość, wsparcie, zaangażowanie. Każda pełniona rola społeczna wiąże się z normami i oczekiwaniami określającymi, jakie emocje, kiedy i w jaki sposób mogą być ujawniane. Zembylas, pisząc o kapitale emocjonalnym, podkreśla znaczenie tworzących go zasobów dla społecznego funkcjonowania jednostek w sferze ekonomicznej oraz uczestnictwa w kulturze (2007, za: Górska 2016, s. 96).

Rodzina jest – według Bourdieu (2009, s. 108) – pierwotnym dawcą i miejscem gromadzenia kapitału, a zarazem miejscem jego transmisji między pokoleniami. Rodziny są silnie zintegrowane dlatego, że jednoczą się nie tylko przez „podobieństwo habitusów, lecz także przez solidarność interesów, to znaczy

przez kapitał i dla kapitału”. Jak zaznacza Bourdieu chodzi nie tylko o kapitał ekonomiczny, ale zwłaszcza o kapitał społeczny, o którym wiadomo, że jest przyczyną i skutkiem udanego zarządzania zbiorowym kapitałem członków jednostki domowej. W ujęciu Anny Gیزی-Poleszczuk (2000, s. 124): „Kapitał społeczny w postaci rodziny oznacza zakorzenioną w strukturze pokrewieństwa/powinowactwa (a więc w strukturze wzajemnych oczekiwań i obligacji) możliwość zwiększenia szans jednostki na osiągnięcie celu bądź zmniejszenie kosztów jego osiągnięcia przez posłużenie się zasobami innej osoby [...], z którą jednostka pozostaje w relacji społecznej”. W przekonaniu Ulricha Becka (2002, s. 181): „Relacja między dzieckiem a rodzicem staje się «ostatnim, nierozzerwalnym, niepodlegającym wymianie, pierwotnym stosunkiem społecznym»”. Szeroko rozumiane inwestycje rodzicielskie stanowią bazę kapitałową dla szans życiowych potomstwa. Kapitał rodzinny jest kumulowany przez całe życie (Giza-Poleszczuk, 2000; Fukuyama, 2003). Kapitał rodzinny nie powinien stać w sprzeczności z interesem społecznym. Więzy rodzinne są uznawane w literaturze jako szczególnie wyznacznik kapitału rodzinnego, który może przyczyniać się do rozwoju społeczno-gospodarczego (Sztadynger, 2009; Baranowski i Sztadynger, 2011). Gary Becker (1990) w teorii racjonalnego wyboru postrzega rodzinę jako jednostkę produkcyjną, przedsiębiorstwo. Rodziny, w interpretacji Jamesa J. Heckmana, będąc producentami umiejętności, stają się odpowiedzialne nie tylko za swoich członków, ale szerzej za ład społeczno-gospodarczy (za: Michalski, 2018, s. 16-17). Inwestycje rodzicielskie, przyjmujące wymiar materialnych i niematerialnych przekazów, dotyczą rozwoju fizycznego, psychicznego, rozwijania umiejętności, wykształcenia młodych ludzi, przekazywania w procesie socjalizacji wartości kulturowych. Służą zwiększaniu szans dziecka na rynku pracy, wspieraniu w zakładaniu własnego gospodarstwa domowego.

Procesy przemian społecznych, gospodarczych, politycznych z drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku objęły zarówno Polskę, jak i inne kraje Europy Środkowej i Wschodniej. W Raporcie ONZ z 2003 roku (Philipov, 2003) użyto określenia „szoku globalizacyjnego” na uświadomienie tempa zmian społecznych w tych krajach, także w odniesieniu do rodziny, zwłaszcza jeśli chodzi o normy i wartości związane z życiem rodzinnym. Rodzina musiała dostosować się do nowych warunków społecznych, globalizacji ekonomicznej i kulturowej, indywidualizacji. Podejmowanie istotnych decyzji, w tym związanych z życiem rodzinnym, zaczęło przebiegać w warunkach braku poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego, socjalnego i wzrostu wolności wyboru pomiędzy różnymi formami życia intymnego. Badacze zwracają szczególną uwagę na deinstytucjonalizację rodziny, spadające wskaźniki zawierania małżeństw, podnoszenie wieku wchodzenia

w związki małżeńskie i rodzenia dzieci, rosnące wskaźniki rozwodów oraz rozwój zjawiska pluralizacji w zakresie modeli relacji i związków oraz form życia rodzinnego (Szukalski, 2004; Stankūnienė, 2006, 2007; Kwak, 2015; Vakulenko, 2021).

Dynamika wymiany pokoleniowej ma ścisły związek z szybkim tempem przeobrażeń technologicznych i społeczno-kulturowych. Zmiana modelu rodziny łączy się z wewnętrznymi przeobrażeniami relacji międzyosobowych, nowym scenariuszem realizacji ról, określanym jako „nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko”. Tradycyjnie w role rodzicielskie były wpisane społeczne oczekiwania w formie nakazów – ‘tak musi być’. W takim ujęciu roli rodzicielskiej zostawiano niewielki margines swobody dla indywidualnego podejścia rodziców. Tradycyjne modele ról oparte były na płci rodzica i zróżnicowaniu roli matki i roli ojca. Obecne skoncentrowanie rodziców na dziecku stwarza presję wymagań w obszarze inwestowania rodzicielskiego kapitału. W porównaniu ze społeczeństwami przed- i wczesnoprzemysłowymi emocjonalne relacje między rodzicami i dziećmi są dziś bardzo uczuciowe i intensywne. Jak twierdzi Elisabeth Beck-Gernsheim (2013, s. 162) „w takiej konstelacji łatwo może dochodzić do «przeemocjonalizowania» rodziny nuklearnej, do podniesienia temperatury uczuć wewnętrznego klimatu relacji między rodzicami i dziećmi”. Nowym przesłaniem dla rodzicielstwa jest generatywność, wspólność i równość. Polskie badania pokazują, że rodzice wchodzi z dzieckiem w relacje partnerskie i przyjacielskie (Żurek, 2005). Konsekwencją są oczekiwania rozbudowania roli ojca – o emocjonalne otwarcie na dziecko, pełne włączenie się w kontakty z nim, uczestnictwo w sprawach związanych z dzieckiem. W nowym ujęciu roli ojcowskiej wychodzi się poza budowanie kapitału materialnego. Podkreśla się wagę więzi emocjonalnej ojca z dzieckiem oraz zaangażowanie w opiekę i wychowanie (Gerson, 1997; Sikorska, 2009; Bakiera, 2013; Szulich-Kałuża, 2018).

1. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ

Przedstawiony materiał jest fragmentem szerszych badań o charakterze ilościowym przeprowadzonych w latach 2018-2019 wśród studiujących w trybie stacjonarnym studentów ukraińskich, litewskich i polskich uczelni państwowych. Celowy dobór grupy był wyznaczony kryteriami – narodowość (ukraińska, litewska, polska), wiek (20-23 lata, z uwagi na wcześniejsze podejmowanie studiów przez młodzież w Ukrainie), płeć (kobiety i mężczyźni z założeniem zbliżonej liczby przedstawicieli każdej z płci), kierunek studiów. Zrezygnowano z kierunków – socjologia, psychologia, pedagogika, które dostarczają bogatej

wiedzy teoretycznej na temat rodziny, co mogłoby wpływać na odpowiedzi badanych studentów. Dodatkowym argumentem był brak tych kierunków na uczelni litewskiej. Badania prowadzono wśród studentów takich kierunków, jak: fizyka, matematyka, historia, zarządzanie, ekonomia, historia, geologia, politologia, kulturoznawstwo na następujących wyższych uczelniach¹: (1) Ukraina – Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. G.S. Skoworody w Charkowie oraz Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki; (2) Litwa – Uniwersytet Nauk Edukacyjnych w Wilnie; (3) Polska – Uniwersytet Rzeszowski oraz Uniwersytet Warszawski. Przestrzegano zasady anonimowości i dobrowolnego udziału. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety zawierającego pytania zamknięte lub półotwarte, który był wypełniany w obecności osoby prowadzącej badania i bezpośrednio oddawany. Narzędzie opracowane w Polsce było przetłumaczone na język ukraiński i litewski.

Celem prowadzonej analizy jest poznanie odbioru domu rodzinnego i zachowań rodzicielskich przez studentów ukraińskich, litewskich i polskich. Szukano odpowiedzi na dwa pytania badawcze: (1) Jaki jest obraz domu rodzinnego w deklaracjach studentów ukraińskich, litewskich i polskich? (2) Czy kapitał przekazywany dziecku w procesie socjalizacji jest zróżnicowany ze względu na płeć rodzica w ocenie studentów ukraińskich, litewskich i polskich?

Kapitał rodzicielski rozumiemy jako zbiór zasobów, które wynikają z relacji i interakcji między rodzicami i dziećmi. Wyrażany jest postawami miłości, szacunku, zaufania, pomocy, opieki i wsparcia, włączania w życie rodzinne i społeczne. Obejmuje przekazy międzypokoleniowe w obszarze emocjonalnym, kulturowym, ekonomicznym.

2. CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

Wśród 695 studentów² uczestniczących w badaniu 53,09% stanowili mężczyźni, a 46,91% kobiety. Największe zróżnicowanie dotyczyło Ukrainy, gdyż w badaniu wzięło udział prawie dwa razy więcej mężczyzn (64,23%) niż kobiet (35,77%). Wyższa też była proporcja mężczyzn (59,02%) niż kobiet (40,98%) na Litwie. Odwrotna sytuacja miała miejsce w Polsce – 43,61% mężczyzn i więcej, bo 56,39% kobiet.

¹ Podstawą udziału w badaniach studentów ukraińskich i litewskich były zawarte umowy przez Uniwersytet Rzeszowski w ramach współpracy między ośrodkami akademickimi.

² Zakwalifikowany do analizy materiał empiryczny obejmował: 274 kwestionariusze ankiety wypełnione przez studentów z Ukrainy, 360 z Polski i 61 z Litwy. Odrzucono 89 kwestionariuszy ankiet z Litwy z uwagi na odejście od przyjętych kryteriów doboru.

Zgodnie z kryterium doboru badani byli studentami w wieku 20-23 lata, w tym nieco ponad połowa (56,55%) w wieku 20-21 lat, mniej, bo 43,45% w wieku 22-23 lata. Studenci częściej studiowali na poziomie licencjackim (60,84%) niż magisterskim (39,16%). Prawie jedna trzecia ogółu badanych (31,07%) mieszkała w dużym mieście (powyżej 200 tys. mieszkańców), nieco ponad jedna piąta (26,59%) na wsi. W czasie studiów 39,57% całej badanej grupy mieszkało razem z rodzicami lub jednym z nich.

Trzy czwarte badanych studentów wychowywało się w rodzinach z obojgiem rodziców (75,61%). Najwyższy wskaźnik rodzin pełnych był w Polsce (84,96%) nieco niższy w Ukrainie (68,50%), a najniższy (52,46%) na Litwie. Mniej niż jedna piąta rodzin (18,4%) badanych studentów było niepełnych z powodu rozwodu rodziców, śmierci i samotnego macierzyństwa matki. Na rozwód w rodzinie wskazywało 7,24% studentów polskich, 17,95% studentów ukraińskich oraz 21,31% litewskich.

Nieco ponad trzy czwarte ogółu badanych (76,91%) posiada rodzeństwo. Najrzadziej dotyczyło to studentów ukraińskich (67,15%), w porównaniu ze studentami z Litwy (80,33%) czy z Polski (83,80%).

Rodziny badanych studentów ukraińskich i polskich są w ponad 95% jednorodne narodowościowo. W Polsce ten wskaźnik jest najwyższy (98%). Na Litwie obniża się do 74-75% (w zależności od płci rodzica), w przypadku matek 18% to Polki, 5% – Ukrainki; natomiast w przypadku ojców 13,11% to Rosjanie, rzadziej, bo 8% – Polacy.

W badanej grupie 49,64% matek i 44,30% ojców posiada wykształcenie wyższe. Z analizy wskaźników wykształcenia bardziej zbliżeni do siebie są rodzice ukraińscy i polscy, chociaż zarówno w przypadku matek, jak i ojców studenci ukraińscy częściej niż polscy podają, że ich rodzice mają wykształcenie wyższe. Studenci litewscy najczęściej przypisują ojcom posiadanie wyższego wykształcenia (52,46%), a matkom nieco częściej średniego (42,46%) niż wyższego (40,98%). Studenci ukraińscy i polscy wskazują najczęściej na wykształcenie wyższe (odpowiednio: 47,89% oraz 40,23%) lub zawodowe ojców (odpowiednio: 34,10% oraz 31,44%). Matki studiujących Ukraińców najczęściej mają wykształcenie wyższe (51,46%) oraz zawodowe (30,29%), z kolei matki Polaków – wyższe (49,72%) i średnie (29,61%).

3. ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

3.1. Dom rodzinny w odbiorze badanych studentów

Zasoby rodzicielskie można rozpatrywać jako kapitał wnoszony przez rodziców do rodziny, do relacji rodzinnych. Masud Hoghghi (2004, s. 12) przyjmuje, że obejmują one nie tylko elementy finansowe, ale także psychologiczne i społeczne

kompetencje rodziców, osobno matki i ojca. Indywidualny kapitał ludzki przekłada się na takie zasoby, jak stan zdrowia, wiek, wykształcenie i wpływa na postrzeganie możliwości realizowania celów ważnych dla rodziny i jej członków (Giza-Poleszczuk i Marody, 2000). Ponadto mieści w sobie różnorodność zachowań i przekonań przekazywanych w rodzinie, wykorzystywanych w jej formowaniu i relacjach z dzieckiem. Rodzice, będąc ważnymi autorami życia rodziny, kreują środowisko rozwoju dziecka, w którym oprócz stałości wpisana jest zmienność. Podstawowe sfery aktywności rodzicielskiej są związane z opieką, kontrolą, wsparciem. Złożony układ wewnętrznych relacji opiera się na wzajemnych oddziaływaniach – wywieraniu wpływów i podleganiu wpływom. Dziecko w relacji z rodzicem, doświadczając jakości rodzicielstwa matki i ojca, staje się aktywnym odbiorcą tego kapitału.

W przeprowadzonym badaniu pytano studentów ukraińskich, litewskich i polskich o ich dom rodzinny, o postrzeganie tego miejsca w kontekście aktywności ich rodziców (tabela 1).

Tabela 1. Ocena domu rodzinnego przez badanych studentów³

Dom rodzinny jest miejscem	Miejsce zamieszkania studentów					
	Ukraina		Litwa		Polska	
	L	%	L	%	L	%
które dają poczucie bezpieczeństwa	138	50,92	18	29,51	176	48,89
gdzie są najbliższe osoby	108	39,85	14	22,95	199	55,28
do którego chętnie się wraca	110	40,59	17	27,87	146	40,56
pełnym miłości i bliskości	136	50,18	24	39,34	110	30,56
odpoczynku	72	26,57	13	21,31	112	31,11
gdzie czują się kochani, ale nie w pełni rozumiani	42	15,50	29	47,54	65	18,06
spełniania obowiązków	13	4,80	17	27,87	28	7,78
w którym czują się sobą	35	12,92	15	24,59	77	21,39
w którym są osoby, które mniej rozumieją	39	14,39	14	22,95	18	5,00
w którym czują się najlepiej	51	18,82	3	4,92	36	10,00
które zapewnia utrzymanie i wyżywienie	10	3,69	2	3,28	45	12,50
kłopotów i konfliktów	9	3,32	–	–	19	5,28
wyrzeczeń i dylematów	3	1,11	9	14,75	11	3,06
rezygnacji z własnej samorealizacji	10	3,69	–	–	10	2,78
samotności	8	2,95	–	–	9	2,50
poświęcania własnej kariery zawodowej	4	1,48	8	13,11	–	–
ryzyka i niepewności	1	0,37	–	–	4	1,11
stosowania przemocy	2	0,74	–	–	1	0,28
inne	3	1,11	–	–	–	–

Badani podawali więcej niż jedną odpowiedź, procenty nie sumują się do 100%.

³ Dane uzyskane od studentów polskich zawierają połączone wyniki z badań prowadzonych w Warszawie i Rzeszowie; dane uzyskane od studentów ukraińskich zawierają połączone wyniki z badań prowadzonych w Charkowie i Lwowie.

W ogólnej puli wyborów studenci najczęściej łączyli dom rodzinny z poczuciem bezpieczeństwa (332 wskazania), z miłością i bliskością (270 wskazań) oraz z bliskimi osobami (321 wskazań). Dom jest postrzegany jako miejsce odpoczynku, do którego chętnie wracają (273 wskazania).

Analiza porównawcza ujawnia pewne różnice w ocenie domu rodzinnego przez studentów w zależności od ich narodowości. Chodzi o częstotliwość wyborów i uzyskiwaną pozycję w hierarchii wskazań (tabela 1). Poczucie bezpieczeństwa, miłość i bliskość są najczęściej wskazywanymi cechami opisującymi dom rodzinny przez studentów **ukraińskich**. W odczuciach studentów **litewskich** te dwie cechy domu rodzinnego uzyskały drugie i trzecie miejsce. Na pierwszym miejscu badani podkreślali, że czują się kochani, ale nie w pełni rozumiani. Mimo to czują się w domu sobą (24,59%) częściej niż studenci ukraińscy (12,92%) i polscy (21,39%). Poczucie niezrozumienia studentów **litewskich**, mimo odczuwanej więzi emocjonalnej, nie znajduje potwierdzenia w grupie studentów **polskich** (18,06%) i **ukraińskich** (15,50%), co umieszcza ten wskaźnik dopiero na szóstej pozycji w hierarchii. Poczucie bycia rozumianym w domu jest zdecydowanie mniej istotnym elementem dla polskich studentów (5%) w porównaniu z ocenami studentów ukraińskich (14,39%), a zwłaszcza litewskich (22,95%).

Inna różnica, na którą należy zwrócić uwagę dotyczy kojarzenia domu rodzinnego stworzonego przez rodziców ze spełnianiem obowiązków. Ponad jedna czwarta wskazań (27,87%) pochodzi od studentów **litewskich** (pozycja czwarta z takim samym wskaźnikiem, jak 'miejsce, do którego chętnie się wraca'). Natomiast w polu uwagi studentów ukraińskich (4,80%) i polskich (7,78%) taka ocena pojawiała się stosunkowo rzadko.

Studenci **polscy** podkreślali, że dom to miejsce, które tworzą swoją obecnością najbliższe osoby (55,28%). Na drugim miejscu, pod względem częstości wskazań, umieścili poczucie bezpieczeństwa, a na trzecim uznali, że chętnie wracają do niego.

Postrzegane działania rodzicielskie dotyczące zbudowania rodzinnego domu jako punktu odniesienia są zbliżone, gdy chodzi o studentów ukraińskich i polskich, ale różnią się od litewskich. Wyraźnie wyższe wskaźniki procentowe towarzyszą wyborom studentów **ukraińskich i polskich**, jeśli chodzi o ocenę domu rodzinnego. Oprócz przedstawionych powyżej różnic znaleziono także inne, chociaż o niewysokich wskazaniach. Studenci polscy i ukraińscy w nielicznych przypadkach kojarzyli dom rodzinny z miejscem: kłopotów i konfliktów, samotności, poświęcania własnej kariery zawodowej, ryzyka i niepewności, stosowania przemocy, wyrzeczeń i dylematów. Z kolei studenci **litewscy** łączyli dom rodzinny z wyrzeczeniami i dylematami (14,75%) oraz poświęcaniem kariery zawodowej (13,11%). Polscy studenci (12,50%) uznali rodzinę za miejsce, które zapewnia utrzymanie i wyżywienie (przy 3% wskazań studentów z pozostałych grup).

Studenci litewscy pominęli całkowicie łączenie domu rodzinnego z miejscem, w którym są kłopoty i konflikty, samotność, ryzyko i niepewność, konieczność rezygnacji z samorealizacji, stosowana jest przemoc. Te kategorie uzyskały pojedyncze wskazania studentów z pozostałych dwóch państw.

3.2. Ocena zachowań matek i ojców przez badanych studentów

Parenting – realizacja roli rodzicielskiej wyposażona w całą gamę postaw, wartości, przekonań, zachowań rodzica ukierunkowanych na interakcje z dzieckiem. Uniwersalny przekaz dotyczący rodzicielstwa zawiera nakaz opieki i wychowania, ale jest zróżnicowany społecznie i indywidualnie. Interakcyjne, dynamiczne podejście do roli rodzicielskiej bardziej adekwatnie charakteryzuje współczesnych rodziców. Pozwala na konstruowanie roli przez jednostkę, wykorzystywanie własnych oczekiwań, wiedzy, umiejętności, dokonywanie zmian w procesie interakcji. Realizacja roli rodzicielskiej jest procesem, w którym partnerzy relacji są aktywni. Dziecko swoim zachowaniem, wymaganiami i potrzebami wpływa na postawy rodziców. Co więcej, odbiera zachowania rodzica wobec siebie, ocenia i reaguje. W omawianym fragmencie wyników z przeprowadzonych badań skupiono się na odbiorze przez młodzież studiującą niektórych aspektów zachowań zawartych w roli rodzicielskiej ich własnych matek i ojców. Pytano, na co mogą liczyć ze strony matki a na co ze strony ojca? Czego mogą być pewni? Przeprowadzona analiza porównawcza dotyczy postrzegania osobno roli matki i roli ojca, jak również związku między odbiorem tego, co im daje każdy z rodziców a narodowością uczestniczących w badaniu studentów.

Tabela 2. Ocena zachowań matki przez badanych studentów

Na co badani mogą liczyć ze strony matki	Miejsce zamieszkania studentów					
	Ukraina		Litwa		Polska	
		L %		L %		L %
miłość	154	57,46	36	59,02	202	56,58
dobre wychowanie, maniery, kulturę	162	60,45	14	22,95	206	57,70
poczucie, że jest się kochanym i potrzebnym	123	45,90	32	52,46	149	41,74
zrozumienie i oparcie	82	30,60	14	22,95	121	33,89
pomoc	69	25,75	29	47,54	89	24,93
wsparcie finansowe	37	13,81	14	22,95	64	17,93
udział w decydowaniu o sprawach rodziny	25	9,33	14	22,95	27	7,56
zasady moralne, etyczne, religijne	24	8,96	5	8,20	67	18,77
pomoc w nauce i kształceniu	32	11,94	7	11,48	56	15,69
przyjaźń	30	11,19	3	4,92	38	10,64
przekaz tradycji rodzinnych	25	9,33	5	8,20	34	9,52
życie na odpowiednim poziomie	15	5,60	10	16,39	30	8,40

Badani podawali więcej niż jedną odpowiedź, procenty nie sumują się do 100%.

Niezależnie od narodowości studenci najczęściej łączyli zachowania matki z zaspokajaniem potrzeb emocjonalnych (tabela 2). Otrzymywanie od niej miłości znalazło się na pierwszym miejscu (392 wskazania). Ten kapitał emocjonalny wzmocniony był poczuciem, że są przez matki kochani i czują się potrzebni (304 wskazania – trzecie miejsce z uwagi na częstotliwość wyborów). Na drugim miejscu lokowano kapitał kulturowy otrzymywany ze strony matki – dobre wychowanie, maniery, kultura (382 wskazań).

Niemniej ważnymi (choć rzadziej wybieranymi przez badanych) były działania wspierające – wyrażające zrozumienie i stanowiące oparcie (217 wskazań), pomoc (187 wskazań) i wyraźnie rzadziej wsparcie finansowe (115 wskazań). Najrzadziej postrzegano matkę jako osobę, która dopuszcza do wspólnego podejmowania decyzji w rodzinie (66 wskazań).

Analiza porównawcza ujawnia pewne różnice w określaniu zachowań matki przez studentów w zależności od ich narodowości. Chodzi o częstotliwość wyborów i uzyskiwaną pozycję w hierarchii wskazań (tabela 2). Studenci **ukraińscy** (60,45%) i **polscy** (57,70 %) łączą matkę najczęściej z wnoszeniem w ich życie kapitału kulturowego. Studenci **litewscy** umieścili tę kategorię wyraźnie niżej (22,95%). Otrzymywanie od matki kapitału emocjonalnego jest dla studentów **ukraińskich i polskich** na drugim miejscu, ale o zbliżonym wskaźniku procentowym (kolejno 57,46% oraz 56,58%). Natomiast studenci **litewscy** eksponują ten rodzaj kapitału w odniesieniu do postawy matek, przyznając kategorii ‘miłość’ pierwsze miejsce. Studenci ukraińscy, litewscy i polscy poszerzają otrzymywany od matek kapitał emocjonalny zaspokajaniem przez nie poczucia bycia kochanym i potrzebnym.

Zauważalne podobieństwo między studentami **polskimi i ukraińskimi** pojawia się w kwestii otrzymywania od matek poczucia bezpieczeństwa – zrozumienia przez matki i doznawania oparcia (odpowiednio – 33,89% oraz 30,60%), ale też pomocy (24,93% oraz 25,75%). Z kolei studenci **litewscy** wysoko cenią pomoc ze strony matek (47,54% – trzecia pozycja w częstości wyborów, wskaźnikowo wyższa niż w poprzednich grupach). Natomiast zdecydowanie rzadziej czują zrozumienie ze strony matek i rzadziej mają w nich oparcie (22,95%).

Studenci w badanej grupie rzadko łączyli matkę z przekazywaniem tradycji rodzinnych (na poziomie 8-9% wskazań). Pewne różnice między grupami dotyczyły kategorii ‘zasady moralne, etyczne, religijne’. Studenci polscy dwa razy częściej (18,77%) łączyli ten rodzaj kapitału kulturowego z osobą matki niż studenci w dwóch pozostałych grupach (8,96% ukraińscy, 8% litewscy).

Kapitał ekonomiczny (życie na odpowiednim poziomie) ze strony matek częściej zgłaszali studenci litewscy (16,39%), najrzadziej ukraińscy (5,60%).

Dopuszczanie przez matki do uczestniczenia w decyzjach rodzinnych było aktualne w nieco ponad jednej piątej wyborów studentów **litewskich** (22,95%), co potwierdzali wyraźnie rzadziej studenci **ukraińscy** (9,33%) i **polscy** (7,56%). Może to mieć związek ze wskazanym wcześniej (tabela 1) częstszym kojarzeniem przez studentów litewskich domu rodzinnego z obowiązkami, niż w przypadku studentów ukraińskich i polskich.

Tabela 3. Ocena zachowań ojca przez badanych studentów

Na co badani mogą liczyć ze strony <u>ojca</u>	Miejsce zamieszkania studentów					
	Ukraina		Litwa		Polska	
	L	%	L	%	L	%
wsparcie finansowe	97	41,63	13	21,31	141	41,84
pomoc	80	34,33	35	57,38	123	36,50
miłość	83	35,62	11	18,03	126	37,39
dobre wychowanie, maniery, kulturę	66	28,33	8	13,11	99	29,38
poczucie, że jest się kochanym i potrzebnym	62	26,61	19	31,15	81	24,04
życie na odpowiednim poziomie	52	22,32	17	27,87	85	25,22
pomoc w nauce i w kształceniu	52	22,32	23	37,70	75	22,26
udział w decydowaniu o sprawach rodziny	39	16,74	18	29,51	45	13,35
rozumienie i oparcie	45	19,31	17	27,87	73	21,66
przyjaźń	43	18,45	14	22,95	35	10,39
przekaz tradycji rodzinnych	23	9,87	8	13,11	58	17,21
zasady moralne, etyczne, religijne	27	11,59	–	–	61	18,10

Badani podawali więcej niż jedną odpowiedź, procenty nie sumują się do 100%.

W badanej grupie ojców (tabela 3) był najczęściej wskazywany jako osoba zapewniająca kapitał ekonomiczny – dawał wsparcie finansowe (251 wskazań) oraz zapewniał odpowiedni poziom życia (154 wskazań). Drugie miejsce z uwagi na częstotliwość wyborów zajmuje pomoc (238 wskazań). Na trzecim jest lokowany kapitał emocjonalny w postaci miłości ze strony ojca (220 wskazań) oraz rzadziej poczucie bycia kochanym i potrzebnym (162 wskazania). Studenci wskazują ojca również jako przekazującego kapitał kulturowy – wybory takich kategorii, jak dobre wychowanie, maniery i kulturę (173 wskazania) oraz pomoc w nauce i kształceniu (150 wskazań). Natomiast wyraźnie rzadko przypisywane są: zasady moralne, etyczne, religijne (88 wskazań), przekaz tradycji rodzinnych (89 wskazań), przyjaźń (92 wskazania). Ogółem 102 wskazania świadczą o włączaniu badanych studentów przez ojca w decyzje dotyczące spraw rodziny.

Studenci **ukraińscy** i **polscy** bardzo podobnie oceniają zachowania ojców wobec siebie. Najczęściej łączą je z kapitałem ekonomicznym – deklarują bowiem, że mogą liczyć na wsparcie finansowe (odpowiednio 41,63% oraz 41,84%),

polscy studenci dodają jeszcze zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ze strony ojca (25,22%). Przekazywany im przez ojców kapitał emocjonalny w formie miłości uzyskał drugą pozycję z uwagi na częstotliwość wskazań (studenci ukraińscy – 35,62%, studenci polscy – 37,39%). Studenci **ukraińscy** uzupełniają go poczuciem bycia kochanym przez ojców i bycia potrzebnym (26,61%).

Kapitał kulturowy (dobre wychowanie, maniery, kultura) kolejny raz zbliżało studentów ukraińskich (28,33%) i polskich (29,38% – czwarte miejsce). Działania wspierające i pomoc ze strony ojca uplasowały się w obu grupach na trzecim miejscu z uwagi na częstość wyborów.

Studenci **litewscy** inaczej postrzegają zachowania ojca. Najważniejsza dla nich jest pewność, że mogą liczyć na pomoc z jego strony (najczęściej wybierana kategoria – 57,38%). Istotna jest zwłaszcza pomoc w nauce i kształceniu (druga pozycja – 37,70% wskazań). Na trzecim miejscu uplasowało się wprowadzanie w decyzje dotyczące spraw rodzinnych (29,51%). Kwestia wsparcia finansowego, która znalazła się na szczycie wskazań studentów ukraińskich i polskich, była przez litewskich studentów zdecydowanie rzadziej deklarowana (21,31%). Studenci litewscy (27,87%), podobnie jak polscy (25,22%), widzieli w ojcu osobę zapewniającą im odpowiedni poziom życia.

Wprawdzie w kwestii poczucia bycia rozumianymi przez ojców studenci ukraińscy i polscy podobnie oceniali ojca, jednak studenci litewscy częściej wybierali tę kategorię. W tym przypadku najbardziej różnili się od studentów ukraińskich (o 4,5 p.p.).

Zdecydowanie rzadko studenci łączyli ojca z przekazem kapitału kulturowego, wyniki wskazują na różnice powiązane z narodowością. Żaden student litewski nie wskazał, że ojciec przekazuje zasady moralne, etyczne, religijne. Najczęściej podawali je studenci polscy (18,10%), rzadziej ukraińscy (11,59%). Na przekaz tradycji rodzinnych przez ojca częściej wskazywali studenci polscy (17,21%), a najrzadziej ukraińscy (9,87%); litewscy (13,11%).

Stosunkowo rzadko studenci deklarują swój udział w decyzjach dotyczących rodziny, a jeżeli uczestniczą, to częściej inicjują to ojcowie niż matki. Najczęściej ma to miejsce w rodzinach studentów litewskich, najrzadziej polskich, co może być konsekwencją długotrwałych procesów związanych z narzuconym w polskiej kulturze wzorem Matki-Polki, w dużym stopniu pełniącej rolę jedynej „menadżerki” życia domowego. W budowaniu kapitału społecznego (pomoc w nauce i kształceniu) ogólnie częściej mają swój udział ojcowie niż matki. O wsparciu ze strony ojców w tym zakresie mówią głównie studenci litewscy, natomiast wsparcie matek wskazują najrzadziej. O pomocy matek w nauce i kształceniu najczęściej mówili studenci polscy (choć poziom punktów procentowych w przypadku matek

jest niski w każdej grupie studentów). Ogólnie rzadko znajdowano przekazy tradycji rodzinnych w rodzicielskich oddziaływaniach, a najczęściej dotyczyło to zachowań ojców w polskich rodzinach. Również polscy studenci najczęściej wskazywali ojca jako źródło przekazu zasad moralnych, etycznych i religijnych.

Jedno z pytań zadanych studentom dotyczyło wykorzystywania w życiu zasobów otrzymanych od rodziców. Niezależnie od narodowości badani studenci najwyżej cenili sobie obdarzanie ich uczuciem. Miłość znalazła się na pierwszym miejscu w ukierunkowaniu ich w relacjach z innymi. Drugie i trzecie miejsce było już uwarunkowane narodowością. Z otrzymanych od rodziców zasobów w wykorzystywaniu ich w swoim życiu studenci ukraińscy na drugim miejscu umieścili dostatnie życie, litewscy – szacunek dla innych, polscy – pracowitość. Zasada, która znalazła się na trzecim miejscu była dla studentów ukraińskich sprawiedliwość, litewskich – dostatnie życie, polskich – szacunek dla innych.

WNIOSKI

Przekaz kapitału kulturowego, społecznego, emocjonalnego jest przejawem transmisji międzygeneracyjnej w przestrzeni interakcji rodzica i dziecka w kolejnych etapach cyklu życia rodziny. Postawy rodziców stanowią centralny czynnik w rozwoju samoidentyfikacji dziecka, a jego wpływ odczuwa ono przez całe życie. Przekaz i przyswajanie norm, wartości, reguł życia społecznego, uczenie się ról i postaw od rodziców oceniane jest pozytywnie, niezależnie od narodowości badanych studentów. Dom rodzinny jest łączony z poczuciem bezpieczeństwa, miłością, bliskością, chęcią powrotu. Polscy studenci, w swoich skojarzeniach najbardziej zbliżeni do studentów ukraińskich, najwyraźniej w całej badanej grupie nadają domowi charakter podmiotowy – to miejsce spotkań najbliższych osób, które nie zawsze rozumieją w pełni dorosłe dziecko, ale zapewniają odpoczynek. Dom litewski w ocenie studentów ma najmniej podmiotowy charakter, nie zaspokaja potrzeby zrozumienia ze strony najbliższych, wiąże się częściej z wypełnianiem obowiązków i może przez to nie generuje tak silnej chęci powrotu.

Spośród czynników kapitału rodzinnego, które badani studenci otrzymali od swoich rodziców, największe znaczenie w przypadku matki ma ukształtowanie więzi opartej na miłości, a w przypadku ojca – pomoc i wsparcie finansowe. Matki w przekonaniu badanych studentów obdarzają ich przede wszystkim kapitałem emocjonalnym. Niezależnie od narodowości studenci deklarują, że mogą liczyć na ich miłość, czują się potrzebni i kochani. Z ojcami badani studenci łączą

kapitał ekonomiczny – wsparcie finansowe, utrzymywanie życia na odpowiednim poziomie. Doceniają ojca jako rodzica, na którego pomoc mogą zawsze liczyć.

W badanej grupie rodzice stanowią dla swoich dorosłych dzieci grupę odniesienia, która określa wzory zachowań. Matki są częściej wskazywane jako główne źródło kapitału kulturowego, dbające o dobre wychowanie, maniery, kulturę osobistą. Otrzymane wyniki pokazują, że kobiety są silniejszymi nosicielkami wzorców zachowań niż mężczyźni i to one przekazują swoim dzieciom aspiracje awansu kulturowego, co jest zgodne z obserwacjami badawczymi Pierre'a Bourdieu (2005). W społecznym obrazie polskiej rodzinności matka jest centralną osobą w sferze przywództwa emocjonalnego i przekazu kapitału kulturowego. Matka dostarcza wzorów zachowań zgodnych z rolami społecznymi, jest prototypem rodzicielskiej opiekuńczości. Potwierdzają to zarówno badania polskie (zob. Żurek, 2005, s. 97), jak i ukraińskie (Yaroshyns'ka, 2006, s. 124). Według Bourdieu (1986, s. 117-142), to właśnie kapitał kulturowy – ukształtowanie upodobań, smaku, preferencji – jest decydującym dziedzictwem rodziny, niedającym się nadrobić własnym wysiłkiem, ani interwencją z zewnątrz.

Wskazywany przez studentów odbiór przekazywanego przez matkę i ojca kapitału odzwierciedla nie tylko ich subiektywny obraz rodzinnych relacji, na wizję tę mają wpływ ekonomiczne, kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania ich rodzin. W badanej grupie bardziej rzeczowy charakter kapitału ojca i emocjonalne wsparcie matki są odbiciem kulturowych, często stereotypowych definicji kobiecości i męskości. W wielu krajach europejskich, tradycyjny genderowy podział obowiązków związanych z zarabianiem na życie i opieką nad dziećmi jest nadal widoczny (Dearing, 2016). W Ukrainie istotną determinantą wciąż jednak pozostaje „kultura patriarcalna, nierówna dystrybucja władzy pomiędzy mężczyznami i kobietami w rodzinie, stereotypowe postrzeganie ról rodzicielskich w wychowaniu dzieci” (Pantylej i Lozynskyy, 2013, s. 13). Z kolei prowadzone w Polsce badania wykazały, że w społeczeństwie obok nowego wymiaru ojca zaangażowanego w życie rodziny i opiekę nad dzieckiem nadal funkcjonują tradycyjne wzory ojca jako żywiciela rodziny (Dzwonkowska-Godula, 2015). O zróżnicowanym podejściu do rodzicielstwa piszą także litewscy badacze. Większość młodych osób opowiada się za „nowym rodzicielstwem”, uwalniającym mężczyznę od wyłącznej odpowiedzialności finansowej za rodzinę. Inne podejście do rodzicielstwa, według którego matka wychowuje dzieci, a ojciec zapewnia wsparcie finansowe, nie znajduje już takiego uznania wśród młodych Litwinów (Navaitis, 2007).

Kapitał ekonomiczny przypisywany ojcom oraz kapitał emocjonalny wiązany z matkami to w ocenach dorosłych dzieci element tożsamości płciowej, a zarazem

rodzicielskiej. Warto podkreślić, że ojciec nie jest postacią drugoplanową w życiu badanych studentów, a raczej „przystępnym dostawcą” (*approachable providers*; Chin, Hall i Daiches, 2011), który oprócz wsparcia ekonomicznego zapewnia również wsparcie emocjonalne i społeczne (Bryan, 2013). Taki obraz ojca pojawia się zwłaszcza w grupie studentów polskich i ukraińskich. Litewscy studenci generalnie eksponują nieco inny obraz kapitału rodzicielskiego.

Przedstawiony materiał empiryczny, z celowym doбором, nie jest reprezentatywny i w tym sensie niemożliwe są jakiegokolwiek uogólnienia. Można go jednak traktować jako inspirację do analiz porównawczych relacji rodzinnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej uwzględniających połączenie perspektywy życia rodzinnego z kontekstem przemian demograficznych w aspekcie zarówno ekonomicznym, jak i instytucjonalnym czy kulturowym. Pogłębionej analizie jakościowej warto poddać poszczególne formy kapitału kulturowego, społecznego i emocjonalnego z perspektywy rodziców i dzieci, a także uwarunkowania i charakter transmisji międzygeneracyjnej ze względu na płęć dziecka i rodzica.

BIBLIOGRAFIA

- Bakiera L. (2013), *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*, Warszawa: Difin.
- Baranowski P. i Sztudynger J.J. (2011), *Rodziny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy – analiza dla Polski i 15 krajów Unii Europejskiej*, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 14, nr 1, 157-170. <https://www.doi.org/10.18778/1899-2226.14.1.14>
- Beck U. (2002), *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar
- Beck-Gernsheim E. (2013), *Wszystko z miłości do dziecka*, [w:] U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *Calkiem zwyczajny chaos miłości*, tłum. T. Dominiak, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 120-163.
- Becker G.S. (1990), *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bourdieu P. (1986), *The forms of capital*, [w:] J.G. Richardson (red.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, New York: Greenwood Press, s. 241–258.
- Bourdieu P. (2005), *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, tłum. P. Biłos, Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Bourdieu P. (2009), *Rozum praktyczny. O teorii działania*, tłum. J. Stryczyk, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bryan D.M. (2013), *To parent or provide? The effect of the provider role on low-income men's decisions about fatherhood and paternal engagement*, *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice About Men as Fathers*, nr 11(1), s. 71-89.

- Chin R., Hall, P. i Daiches A. (2011), *Fathers' experiences of their transition to fatherhood: A meta synthesis*, Journal of Reproductive and Infant Psychology 29, nr 1, s. 4-18. <https://doi.org/10.1080/02646838.2010.513044>
- Dearing H. (2016), *Gender equality in the division of work: How to assess European leave policies regarding their compliance with an ideal leave model*, Journal of European Social Policy 26, nr 3, s. 234-247. <https://www.doi.org/10.1177/0958928716642951>
- Dyrda M.J. i Zienkiewicz J. (2016), *Wychowanie w rodzinie źródłem kapitału społecznego*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia 29, nr 1, s. 199-220.
- Dzwonkowska-Godula K. (2015), *Tradycyjnie czy nowocześnie? Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny jako droga do dobrobytu*, tłum Anna i Leszek Śiwa, Warszawa-Wrocław: PWN.
- Fukuyama F. (2003), *Kapitał społeczny*, [w:] L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Kraków: Wydawnictwo Zysk i S-ka, s. 169-187.
- Gerson K. (1997), *An institutional perspective on generative fathering: Creating social supports for parenting equality*, [w:] H.J. Hawkins, D.C. Dollahite (red.), *Generative fathering: Beyond deficit perspectives*, Thousand Oaks–London–New Delhi: Sage Publications, s. 36-51.
- Giza-Poleszczuk A. (2000), *Przestrzeń społeczna*, [w:] A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, cz. III, s. 97-166.
- Giza-Poleszczuk A. i Marody M. (2000), *Kapitał ludzki i systemowy*, [w:] A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, s. 45-95.
- Górska R. (2016), *Kapitał emocjonalny w perspektywie całościowego kształcenia się – ujęcie adaptacyjne versus krytyczne*, Rocznik Andragogiczny, nr 23, s. 83-102. <https://doi.org/10.12775/RA.2016.004>
- Hoghugh M. (2004), *Parenting – An introduction*, [w:] M. Hoghugh, N. Long, (red.), *Handbook on parenting. Theory and Research for Practice*, London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage Publications, s. 1-18.
- Kwak A. (2015), *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* [w:] I. Taranowicz, S. Grotowska (red.), *Rodzina wobec wyzwań współczesności*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, s. 11-26.
- Michalski M.A. (2018), *Gospodarka zaczyna się w rodzinie – kondycja rodziny a rozwój społeczno-gospodarczy*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy nr 54, s. 9-21. <https://www.doi.org/10.15584/nsawg.2018.2.1>
- Navaitis G. (2007), *Vyrų nuostatos į saviraišką tėvystėje*, Acta Paedagogica Vilnensia, nr 19, s. 127-134.
- Pantyley V. i Lozynskyy R. (2013), *Stary problem nowej Ukrainy*, Niebieska Linia, nr 2(85), s. 13-17.
- Philipov D. (2003), *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej – główne trendy*, Raport ONZ Główne trendy wpływające na rodziny (Major Trends Affecting Families), https://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php [dostęp: 16.01.2024].
- Samul J. (2013), *Definicje kapitału ludzkiego w ujęciu porównawczym*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo- Humanistycznego w Siedlcach, nr 96, s. 195-204.
- Sierocińska K. (2011), *Kapitał społeczny*, Studia Ekonomiczne, nr 1, s. 69-86.

- Sikorska M. (2009), *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Stankūnienė V. (2006), *Santuokos, ištuokos, santuokinis statusas*, [w:] V. Stankūnienė (red.), *Lietuvos gyventojų struktūra ir demografinė raida*, Vilnius: Statistikos Departamentas, s. 116-135.
- Stankūnienė V. (2007), *Šeimos transformacijos ir žemo gimstamumo iššūkiai*, [w:] V. Stankūnienė (red.), *Lietuvos demografinės raidos iššūkiai*, Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, s. 13-27.
- Sztaudynger J.J. (2009), *Rodziny kapital społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce*, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, nr 12(1), s. 225-244.
- Szukalski P. (2004), *Demograficzne przemiany rodziny – wyzwania dla współczesnych społeczeństw*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 66, nr 4, s. 169-186.
- Szulich-Kałuża J. (2018), *Semantyczne i wizualne modele „nowego ojcostwa” upowszechniane w publikacjach „Przekroju” i „Polityki”*, *Roczniki Nauk Społecznych* 10, nr 2, s. 65-86.
- Vakulenko S.M. (2021), *Sotsiologhiya sim'yi navchal'no-metodychnyy kompleks*, Kharkiv [Вакуленко С.М. (2021), *Соціологія сім'ї навчально-методичний комплекс*, Харків].
- Yaroshyn's'ka O. (2006), *Suchasni tendentsiyi rozvytku instytutu bat'kivstva na Ukraini*, *Psykhologo-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly*, nr 15, s. 120-128 [Ярошинська О. (2006), *Сучасні тенденції розвитку інституту батьківства на Україні*, *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, №15, с. 120-128].
- Zarycki T. (2004), *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, *Kultura i Społeczeństwo* 48, nr 2, s. 46-65.
- Zarycki T. (2009), *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu*, *Psychologia Społeczna* 4, nr 1-2(10), s. 12-25.
- Żurek A. (2005), *Relacje łączące młodych singli z ich rodzicami* [w:] W. Wrzesień, A. Żurek, I. Przybył, *Rodzice i ich dzieci w tańcu pokoleń*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 71-122.

KAPITAŁ RODZICIELSKI W OCENIE MŁODZIEŻY STUDIUJĄCEJ
W UKRAINIE, LITWIE I POLSCE

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza przekazu kapitału rodzicielskiego w rodzinie w obszarze kompetencji, postaw, preferencji, wartości i zachowań. Podstawą empiryczną artykułu jest materiał zebrany w badaniach ilościowych przeprowadzonych w latach 2018-2019 w Charkowie, Lwowie, Wilnie, Rzeszowie i Warszawie wśród studentów w wieku 20-23 lat. Badania miały na celu poznanie obrazu domu rodzinnego oraz oceny elementów kapitału rodzicielskiego przekazanych przez matki i ojców z punktu widzenia studentów ukraińskich, litewskich i polskich. Otrzymane wyniki pokazują różnicę w ocenie kapitału ze strony matki i ojca. Z uwagi na narodowość badanych, zbliżony obraz analizowanych zjawisk przedstawiają studenci ukraińscy i polscy.

Słowa kluczowe: kapitał rodzicielski; dom rodzinny; matka; ojciec; dorosłe dzieci.